

COVID-19 a zagrożenie kontynuacji działalności w badaniu sprawozdań finansowych

1. Wprowadzenie

Skala oraz dynamika pandemii wywołanej wirusem SARS-COV-2 na świecie, w tym w Europie i w Polsce jest trudna do przewidzenia. Aktualnie nie wiadomo, jaki konkretny wpływ będzie ona miała na życie społeczne, jak i gospodarcze. Nawet według optymistycznych prognoz spowolnienie gospodarcze należy uznać za przesądzone. Obawa przed upadłościami podmiotów gospodarczych stała się realna. Do tego dochodzi jeszcze kwestia skutków braku działań podejmowanych przez kierownictwo jednostek zmierzających do ogłoszenia upadłości bądź likwidacji w kontekście ich ewentualnej, przyszłej, osobistej odpowiedzialności za zobowiązania kierowanych przez nich podmiotów. W przypadku pewnej liczby przedsiębiorców pandemia niewątpliwie już teraz wywołuje jednoznaczne zagrożenie dla kontynuacji działalności. Ma to natomiast istotne znaczenie z punktu widzenia stosowania przepisów dotyczących sporządzania sprawozdań finansowych oraz ich oceny w trakcie badań prowadzonych przez biegłych rewidentów. Dotyczy to w szczególności sprawozdań sporządzanych za rok bilansowy kończący się 31.12.2019 r. i po tym terminie. O ile kierownik jednostki ma bowiem złożyć, na datę sporządzania sprawozdania finansowego, oświadczenie co do zdolności jednostki do kontynuacji działalności w okresie 12 miesięcy od dnia bilansowego, to jest do 31.12. 2020 r. (art. 5 ust. 2 ustawy o rachunkowości), **o tyle biegły rewident ma dokonać oceny warunków i okoliczności, które mogą powodować, że doszło do zagrożenia kontynuacji działalności oraz złożyć w sprawozdaniu z badania stosowne oświadczenie (art. 83 ust. 3 pkt 14 ustawy o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym)**. Stanowisko w sprawie wpływu pandemii na badanie sprawozdań finansowych zajęły również PIBR oraz PANA. Słusznie stwierdza się, że fundamentalne jest ustalenie, w jaki sposób sytuacja związana z pandemią wpływa na badane sprawozdanie finansowe i proces badania, w szczególności przygotowanie sprawozdania z badania i opinię, która ma być wydana.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że problem związany ze skutkami pandemii oraz jej wpływu na ocenę możliwości kontynuacji działalności należy do jednych z najbardziej aktualnych w badaniu sprawozdań finansowych za rok obrotowy kończący się 31 grudnia 2019 r. lub później. Obowiązujące prawo, jak również standardy badania nie zostały opracowane na sytuacje wyjątkowe, których zarówno skala, jak i dynamika nie poddaje się zawsze jednoznacznej ocenie. Dlatego w wielu przypadkach nie będzie możliwe w dającej się

przewidzieć przyszłości (do czego zobowiązuje art. 5 ust. 2 ustawy o rachunkowości) przeprowadzenie jednoznacznej oceny skutków oraz zagrożeń, jakie związane są z pandemią.

W tym świetle można postawić pytanie, czy uprawnione jest utrzymywanie w obrocie prawnym obowiązków nie dających się zrealizować z obiektywnych i niezależnych od poszczególnych jednostek względów. Racjonalne i uczciwe stosowanie norm prawnych powinno liczyć się zasadą *impossibilium nulla obligatio est*. W warunkach pandemii trudno domagać się, aby kierownicy jednostek, a później biegli rewidenci oceniający ich oświadczenia co do kontynuacji działalności podejmowali działania niemożliwe do spełnienia. Są one nieosiągalne i niemierzalne ludzkim działaniem, gdyż związane z istnieniem pandemii, która sama w sobie prowadzi do zawieszenia aktywności ludzkiej, w tym – w często nieprzewidywalnym wymiarze - prowadzenia działalności gospodarczej. Tymczasem biegli rewidenci jako przedstawiciele zawodu zaufania publicznego działają przede wszystkim w interesie publicznym i mają chronić bezpieczeństwo obrotu gospodarczego.

2. Oświadczenie o zdolności do kontynuowania działalności i ich ocena przez biegłego rewidenta

Oświadczenie kierownika jednostki co do zdolności do kontynuowania działalności powinno być podpisane z datą najbliższą dacie sprawozdania biegłego rewidenta (par.14 KSB 580). Dla zasadności przyjęcia założenia kontynuacji działalności znaczenie mają również zdarzenia po dniu bilansowym. Przedmiotowe oświadczenie podlega ocenie przez biegłego rewidenta. Wynika to przede wszystkim z podstawowego celu badania sprawozdania finansowego, który sprowadza się do wyrażenia opinii o tym, czy przedstawia ono rzetelny i jasny obraz sytuacji majątkowej i finansowej badanej jednostki oraz jej wyniku finansowego i przepływów pieniężnych za rok obrotowy zakończony w tym dniu zgodnie z mającymi zastosowanie przepisami oraz przyjętymi zasadami (polityką) rachunkowości. Z kolei zgodnie z art. 83 ust. 1 i 3 pkt 14 ustawy o biegłych rewidentach, w wyniku przeprowadzenia badania, biegły rewident ma obowiązek sporządzić sprawozdanie z badania, które powinno zawierać oświadczenie biegłego rewidenta o przypadkach istotnej niepewności w odniesieniu do zdarzeń lub uwarunkowań, które mogą rodzić zasadnicze wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuowania działalności. W odniesieniu do tej kwestii, wymaga się, aby biegły rewident zachował zawodowy sceptycyzm, co na podstawie art. 69 ust. 3 ustawy o biegłych rewidentach powinno mieć miejsce przy ocenie szacunków dotyczących: „1) wartości godziwej i utraty wartości aktywów; 2) rezerw oraz 3) przyszłych przepływów pieniężnych; - mających znaczenie dla zdolności badanej jednostki do kontynuowania działalności. Z tego tytułu biegły rewident ponosi również odpowiedzialność (o czym w dalszej części opracowania).

3. Wpływ oceny kontynuacji działalności na sprawozdanie biegłego rewidenta

Szczegółowe rozważania związane z obowiązkami biegłego rewidenta badającego zasadność przyjętego założenia o kontynuacji działalności zostały unormowane w Krajowym Standardzie Badania 570 (Z) w brzmieniu Międzynarodowego Standardu Badania 570 (Zmienionego) stanowiącym Załącznik Nr 1.24 do uchwały Nr 3430/52a/2019 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 21 marca 2019 r.¹ Zgodnie z jego par. 9 podstawowymi celami biegłego rewidenta badającego sprawozdanie finansowe, w którym zostało zawarte oświadczenie kierownika jednostki o przyjęciu założenia kontynuacji działalności jest:

- 1) uzyskanie wystarczających i odpowiednich dowodów badania dotyczących i potwierdzających zasadność przyjęcia przez kierownika jednostki zasady kontynuacji działalności przy sporządzaniu sprawozdania finansowego,
- 2) stwierdzenie, w oparciu o uzyskane dowody badania, czy istnieje znacząca niepewność dotycząca zdarzeń lub warunków, które mogą budzić poważne wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuacji działalności oraz
- 3) opracowanie sprawozdania biegłego rewidenta zgodnie ze standardem określonym w KSB 570 (Z).

Oznacza to, że ocena zdolności jednostki do kontynuacji działalności stanowi kluczową część rozważań biegłego rewidenta, czy zasada kontynuacji działalności przyjęta przez kierownika jednostki jest właściwa.

Zgodnie z par. 15 KSB 570 (Z) biegły rewident zobowiązany jest podjąć działania w celu uzyskania dodatkowych dowodów badania, umożliwiających ocenę, czy istnieje znacząca niepewność dotycząca zdarzeń lub warunków, które w obecnej sytuacji mogą wywoływać poważne wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuacji działalności. Są to tzw. dodatkowe procedury badania, które obejmują okres nieobjęty oświadczeniem złożonym przez kierownika jednostki. Zgodnie z par. A14 MSB 570 (Z) biegły rewident ma wówczas zostać *„wyczulony na możliwość wystąpienia zdarzeń, planowanych lub innych, lub warunków mogących pojawić się w okresie nieobjętym oceną kierownika jednostki, które mogą poddać w wątpliwość właściwość zastosowania przez kierownika jednostki zasady kontynuacji działalności przy sporządzaniu sprawozdania finansowego. Jako że stopień niepewności co do wpływu zdarzeń lub warunków jest tym większy, im bardziej odległa jest przyszłość, w której te zdarzenia lub warunki nastąpią, przesłanki dotyczące kontynuacji działalności muszą być istotne, aby biegły rewident mógł rozważyć podjęcie dalszych działań. Jeżeli takie*

¹ Dostępny na stronie PIBR pod adresem [https://www.pibr.org.pl/assets/meta/4151,1.24%20KSB%20570%20\(Z\).pdf](https://www.pibr.org.pl/assets/meta/4151,1.24%20KSB%20570%20(Z).pdf); data dostępu 23.01.2020 r.; dalej jako KSB 570 (Z)

zdarzenia lub warunki są zidentyfikowane, biegły rewident może skierować do kierownika jednostki prośbę o ocenę potencjalnego wpływu zdarzenia lub warunku na dokonaną przez nich ocenę zdolności jednostki do kontynuacji działalności.”

W takich okolicznościach mają zastosowanie procedury określone w par. 16 MSB 570 (Z). Odpowiednio stosowane obejmują one:

- 1) zwrócenie się do kierownika jednostki z ponowną oceną zdolności jednostki do kontynuacji działalności,
- 2) przy ocenie planów kierownika jednostki co do przyszłych działań w związku z jego oceną kontynuacji działalności zbadanie, czy realizacja tych planów może poprawić sytuację i czy plany kierownika jednostki są wykonalne w danych okolicznościach,
- 3) w przypadku, gdy jednostka przygotowuje prognozę przepływów środków pieniężnych, a analiza prognozy jest istotnym czynnikiem przy rozpatrywaniu przyszłego wyniku zdarzeń lub warunków przy ocenie planów kierownika jednostki co do przyszłych działań, ocenę wiarygodności podstawowych danych wykorzystanych w przygotowanych prognozach oraz określenie, czy istnieje odpowiednie uzasadnienie dla założeń stanowiących podstawę prognoz,
- 4) rozpatrzenie, czy od daty dokonania oceny przez kierownika jednostki pojawiły się jakieś dodatkowe fakty lub informacje,
- 5) uzyskanie pisemnych oświadczeń kierownika jednostki i tam, gdzie to odpowiednie, osób sprawujących nadzór, dotyczących ich planów co do przyszłych działań oraz możliwości wykonania tych planów.

Zgodnie z par. 21 do 23 KSB 570 (Z) biegły rewident powinien zróżnicować wydawanie opinii w zależności od tego, czy przyjęcie zasady kontynuacji działalności przez kierownika jednostki jest właściwe albo niewłaściwe oraz czy posiada wystarczające i odpowiednie dowody badania.

Przyjęcie przez kierownika zasady kontynuacji działalności jest właściwe i biegły rewident posiada wystarczające i odpowiednie dowody badania

W ocenie biegłego rewidenta, przyjęcie przez kierownika zasady kontynuacji działalności może być właściwe zarówno w przypadku, gdy w sprawozdaniu finansowym zostaną ujawnione zdarzenia lub okoliczności (warunki) dotyczące znaczącej niepewności, mającej znaczenie dla przyjęcia założenia kontynuacji działalności (par. 22 KSB 570 (Z)), jak i wówczas, gdy w sprawozdaniu finansowym takich ujawnień brak (par. 23 KSB 570 (Z)). W zależności od faktu ich przedstawienia bądź nieprzedstawienia, biegły zobowiązany jest do wydania określonej opinii (**niezmodyfikowanej, z zastrzeżeniem lub negatywnej**).

Gdy przyjęcie przez kierownika zasady kontynuacji działalności jest właściwe, a sprawozdanie finansowe zawiera odpowiednie ujawnienie dotyczące znacznej niepewności i biegły rewident posiada wystarczające i odpowiednie dowody badania - biegły rewident wyraża niezmodyfikowaną opinię, a sprawozdanie biegłego rewidenta zawiera odrębną sekcję „Istotna niepewność dotycząca kontynuacji działalności”.

Zgodnie z par. 22 KSB 570 (Z) jeżeli sprawozdanie finansowe przygotowane przez kierownika jednostki zawiera odpowiednie ujawnienie dotyczące znacznej niepewności (tj. zdarzeń lub okoliczności, które mogą wywoływać poważne wątpliwości co do możliwości kontynuacji działalności) **niemniej w ocenie biegłego przyjęcie kontynuacji działalności jest zasadne**, to biegły rewident wyraża niezmodyfikowaną opinię, a sprawozdanie biegłego rewidenta zawiera odrębną sekcję „**Istotna niepewność dotycząca kontynuacji działalności**”, w której ma obowiązek:

- 1) zwrócić uwagę na notę w sprawozdaniu finansowym, która ujawnia zdarzenia lub okoliczności (warunki) wpływające na możliwość kontynuacji działalności,
- 2) stwierdzić, że te zdarzenia lub okoliczności (warunki) wskazują, że występuje znacząca niepewność, która może budzić poważne wątpliwości, co do zdolności do kontynuacji działalności oraz stwierdzić, że opinia nie jest zmodyfikowana właśnie z tego powodu.

Gdy przyjęcie przez kierownika jednostki zasady kontynuacji działalności jest właściwe, natomiast sprawozdanie finansowe nie zawiera odpowiednich ujawnień dotyczących zdarzeń lub okoliczności, które mogą wywoływać poważne wątpliwości co do możliwości kontynuacji działalności i biegły rewident posiada wystarczające i odpowiednie dowody badania - to biegły rewident wyraża opinię z zastrzeżeniem lub negatywną.

Jeżeli sprawozdanie finansowe przygotowane przez kierownika jednostki nie zawiera odpowiednich ujawnień dotyczących zdarzeń lub okoliczności, które mogą wywoływać poważne wątpliwości co do możliwości kontynuacji działalności **i mimo tego zasadne jest przyjęcie zasady kontynuacji działalności** (par. 23 KSB 570 (Z)), to ma on obowiązek:

- 1) wyrazić opinię z zastrzeżeniem albo opinię negatywną, przy czym rodzaj rozstrzygnięcia co do opinii musi być przeprowadzony zgodnie z KSB 705 (Z) (Modyfikacje opinii w sprawozdaniu niezależnego biegłego rewidenta) (Zmienionego):
 - a. **biegły rewident wyraża zatem opinię z zastrzeżeniem**, gdy: (a) po uzyskaniu wystarczających i odpowiednich dowodów badania stwierdzi, że zniekształcenia – pojedynczo lub łącznie – są istotne, ale ich wpływ na sprawozdania finansowe nie jest rozległy,

b. biegły rewident wyraża opinię negatywną, jeżeli po uzyskaniu wystarczających i odpowiednich dowodów badania stwierdzi, że zniekształcenia sprawozdania finansowego – pojedynczo lub łącznie – są zarówno istotne, jak i rozległe,

W sekcji „Podstawa opinii z zastrzeżeniem” (lub „Podstawa opinii negatywnej”) należy wskazać, że występuje znacząca niepewność, która może wywoływać wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuacji działalności i że sprawozdanie finansowe nie zawiera odpowiedniego ujawnienia tej sprawy.

W sytuacji, gdy przyjęcie przez kierownika jednostki zasady kontynuacji działalności nie jest właściwe i biegły rewident posiada wystarczające i odpowiednie dowody badania - to biegły rewident wyraża opinię negatywną.

Biegły rewident jest zobowiązany wydać opinię negatywną, gdy w jego ocenie przyjęcie przez kierownika jednostki zasady kontynuacji działalności było niewłaściwe, ponieważ jednostka nie jest zdolna do kontynuowania działalności (par. 21 KSB 570 (Z)). **W tym przypadku nie ma znaczenia kwestia ujawnień zdarzeń lub okoliczności dokonanych w sprawozdaniu finansowym przez kierownika jednostki. W takim przypadku przyjmuje się bowiem, że przyjęcie zasady kontynuacji działalności – w wyniku analizy pozyskanych dowodów badania – prowadzi do zniekształcenia sprawozdania finansowego w sposób istotny i rozległy (par. 8 KSB 705 (Z)).** W praktyce będzie to miało miejsce wówczas, gdy zakres ujawnionych przez kierownika jednostki w sprawozdaniu finansowym zdarzeń i okoliczności (warunków) zostanie przez biegłego rewidenta uznany za niewystarczający (wprowadzający w błąd) i całkowicie nieuzasadniający do przyjęcia zasady kontynuacji działalności, a **pozyskane dowody pozwalają przyjąć, że dochodzi do istotnego i rozległego zniekształcenia sprawozdania finansowego. Ocena występowania istotnego i rozległego zniekształcenia sprawozdania finansowego została przedstawiona w KSB 705 (Z).**

Gdy w danych okolicznościach przyjęcie zasady kontynuacji działalności jest niewłaściwe, kierownik jednostki może chcieć lub może też mieć obowiązek sporządzenia sprawozdania finansowego stosując inną podstawę sporządzenia (np. podstawę wyceny likwidacyjnej). Biegły rewident może przeprowadzić badanie takiego sprawozdania finansowego pod warunkiem, że stwierdzi, iż zastosowana inna podstawa jego sporządzenia jest uzasadniona w danych okolicznościach.

W ocenie biegłego rewidenta, przyjęcie przez kierownika zasady kontynuacji działalności może być właściwe zarówno w przypadku, gdy w sprawozdaniu finansowym zostaną ujawnione zdarzenia lub okoliczności (warunki) dotyczące znaczącej niepewności, mającej

znaczenie dla przyjęcia założenia kontynuacji działalności (par. 22 KSB 570 (Z)), jak i wówczas, gdy w sprawozdaniu finansowym takich ujawnień brak (par. 23 KSB 570 (Z)). W zależności od faktu ich przedstawienia bądź nieprzedstawienia, biegły zobowiązany jest do wydania określonej opinii (niezmodyfikowanej, z zastrzeżeniem lub negatywnej).

Trzeba w tym miejscu jednak wyraźnie podkreślić, że zastosowanie powyższych procedur opiera się na założeniu, że w trakcie badania biegły rewident uzyskał wystarczające i odpowiednie dowody badania, pozwalające na ustosunkowanie się do poczynionych ujawnień, umożliwiających ocenę oświadczenia kierownika jednostki co do kontynuacji działalności w okresie kolejnych 12 miesięcy od dnia bilansowego.

Gdy biegły rewident nie posiada wystarczających i odpowiednich dowodów badania - odmawia wyrażenia opinii.

W przypadku aktualnie istniejącej pandemii, sytuacja może przedstawiać się również w ten sposób, że pozyskanie dowodów badania na okoliczność występowania istotnej niepewności zagrażającej kontynuacji działalności, jak i ocena złożonego oświadczenia przez kierownika jednostki nie będzie możliwa ze względu na obiektywny brak wiedzy kierownika jednostki co do przyszłych skutków pandemii oraz ich wpływu na kontynuację działalności badanej jednostki. W takim przypadku zastosowanie znajduje par. 9 KSB 705 (Z), który pozwala na odmowę wyrażenia opinii, co potwierdza także par. 24 KSB 570 (Z) i wyjaśnienia do niego zawarte w par. A 35 570(Z).

Z regulacji tych wynika, że biegły rewident odmawia wyrażenia opinii, gdy nie jest w stanie uzyskać **wystarczających i odpowiednich dowodów badania, które stanowiłyby podstawę opinii, a wyciąga wniosek, że możliwy wpływ na sprawozdanie finansowe ewentualnych niewykrytych zniekształceń mógłby być zarówno istotny, jak i rozległy**, par. A8 KSB 705 (Z) stanowi z kolei, że **brak możliwości uzyskania przez biegłego rewidenta wystarczających i odpowiednich dowodów badania (określany także jako ograniczenie zakresu badania) może powstawać z powodu okoliczności znajdujących się poza kontrolą jednostki.**

Rodzaje wyrażanych przez biegłego rewidenta opinii lub odmowy wyrażenia opinii

1) Przyjęcie przez kierownika jednostki zasady kontynuacji działalności <u>jest właściwe</u> i biegły rewident posiada wystarczające i odpowiednie dowody badania		
Sprawozdanie finansowe	Rodzaj opinii biegłego rewidenta	Podstawa KSB
Sprawozdanie finansowe zawiera odpowiednie ujawnienia dotyczące znacznej niepewności.	Biegły rewident wyraża niezmodyfikowaną opinię , a sprawozdanie biegłego rewidenta zawiera odrębną sekcję „Istotna niepewność dotycząca kontynuacji działalności”.	par. 22 KSB 570 (Z) par. A28-A31 i A34
Sprawozdanie finansowe nie zawiera odpowiednich ujawnień dotyczących zdarzeń lub okoliczności, które mogą wywoływać poważne wątpliwości co do możliwości kontynuacji działalności.	Biegły rewident wyraża opinię z zastrzeżeniem lub negatywną :	par. 23 KSB 570 (Z) par. A32-A34
	a) biegły rewident wyraża opinię z zastrzeżeniem, gdy po uzyskaniu wystarczających i odpowiednich dowodów badania stwierdzi, że zniekształcenia – pojedynczo lub łącznie – są istotne, ale ich wpływ na sprawozdanie finansowe nie jest rozległy,	
	b) rewident wyraża opinię negatywną, jeżeli po uzyskaniu wystarczających i odpowiednich dowodów badania stwierdzi, że zniekształcenia sprawozdań finansowych – pojedynczo lub łącznie – są zarówno istotne, jak i rozległe.	
	W sekcji „Podstawa opinii z zastrzeżeniem” lub “Podstawa opinii negatywnej” stwierdza się, że występuje znacząca niepewność, która może wywoływać wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuacji działalności i że sprawozdanie finansowe nie zawiera odpowiedniego ujawnienia tej sprawy.	
2) Przyjęcie przez kierownika jednostki zasady kontynuacji działalności <u>nie jest właściwe</u> i biegły rewident posiada wystarczające i odpowiednie dowody badania		
Jednostka nie jest zdolna do kontynuowania działalności, a sprawozdanie finansowe zostało sporządzone zgodnie z tą zasadą.	Biegły rewident wyraża opinię negatywną. W tym przypadku nie ma znaczenia kwestia ujawnienia zdarzeń lub okoliczności dokonanych przez kierownika jednostki w sprawozdaniu finansowym. W takim przypadku przyjmuje się bowiem, że przyjęcie zasady kontynuacji działalności – w wyniku analizy pozyskanych dowodów badania – prowadzi do zniekształcenia sprawozdania finansowego w sposób istotny i rozległy (par. 8 KSB 705 (Z)).	par. 21 KSB 570 (Z) par. A26-A27
3) Biegły rewident <u>nie posiada wystarczających i odpowiednich dowodów badania</u> - odmawia wyrażenia opinii		
Sprawozdanie finansowe zostało sporządzone zgodnie z zasadą kontynuacji działalności i w sprawozdaniu tym ujawniono, że kierownik jednostki nie jest w stanie oszacować skutków pandemii i jej wpływu na kontynuację działalności w okresie ... m-cy od dnia bilansowego.	Biegły rewident odmawia wyrażenia opinii , gdyż nie jest w stanie uzyskać wystarczających i odpowiednich dowodów badania, które stanowiłyby podstawę opinii, a wyciąga wniosek, że możliwy wpływ na sprawozdanie finansowe ewentualnych niewykrytych zniekształceń mógłby być zarówno istotny, jak i rozległy. <i>Należy tu pamiętać, że zgodnie z art. 53 ust. 3 ustawy rachunkowości "podział lub pokrycie wyniku finansowego netto jednostek zobowiązanych, zgodnie z art. 64 ust. 1, do poddania badaniu rocznego sprawozdania finansowego może nastąpić po zatwierdzeniu sprawozdania finansowego przez organ zatwierdzający, poprzedzonego wyrażeniem przez biegłego rewidenta opinii o tym sprawozdaniu bez zastrzeżeń lub z zastrzeżeniami. Podział lub pokrycie wyniku finansowego netto, dokonany bez spełnienia tego warunku, jest nieważny z mocy prawa.</i>	par. 9 KSB 705 (Z) par. A8 KSB 705 (Z) par. 24 KSB 570 (Z) par. A 35 KSB 570 (Z)

Przykłady ilustrujące sprawozdanie biegłego rewidenta w odniesieniu do kontynuacji działalności zostały zawarte w KSB 570 (Z).

Przykład 1: Sprawozdanie biegłego rewidenta zawierające niezmodyfikowaną opinię, gdy biegły rewident stwierdził, że istnieje znacząca niepewność i ujawnienia w sprawozdaniu finansowym są odpowiednie.

Przykład 2: Sprawozdanie biegłego rewidenta zawierające opinię z zastrzeżeniem, gdy biegły rewident stwierdził, że istnieje znacząca niepewność i sprawozdanie finansowe jest istotnie zniekształcone na skutek nieodpowiednich ujawnień.

Przykład 3: Sprawozdanie biegłego rewidenta zawierające opinię negatywną, gdy biegły rewident stwierdził, że istnieje znacząca niepewność i sprawozdanie finansowe pomija wymagane ujawnienia w odniesieniu do znaczącej niepewności.

Brak w tych przykładach odmowy wyrażenia opinii ze względu na brak zasadności kontynuacji działalności.

4. Oświadczenia dotyczące kontynuacji działalności

W zakresie dotyczącym przesłanek oraz konieczności uzyskiwania pisemnych oświadczeń, zastosowanie znajduje par. 16 e) KSB 570 (Z) oraz KSB 580 „Pisemne oświadczenia”.

W warunkach pandemii biegły rewident po zidentyfikowaniu zdarzeń lub warunków, które budzą poważne wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuacji działalności zwraca się do kierownika jednostki oraz do osób sprawujących nadzór o wskazanie wpływu pandemii na kontynuację działalności jednostki.

W załączeniu przykładowa treść takiego oświadczenia.

5. Komunikacja z osobami sprawującymi nadzór i organami nadzoru

Obowiązkiem biegłego rewidenta, który powstaje w związku z rozpoznanymi zagrożeniami kontynuacji działalności jest poinformowanie osób sprawujących nadzór o rozpoznanych zdarzeniach i uwarunkowaniach, które mogą wywoływać poważne wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuowania działalności. Wynika to wprost z par. 25 KSB 570 (Z), który ustanawia obowiązek kontaktowania się z osobami sprawującymi nadzór w sytuacji, gdy nie wszystkie osoby sprawujące nadzór uczestniczą w zarządzaniu jednostką. Jest on w zasadzie konkretyzacją powinności wynikających z KSB 701 „Przedstawianie kluczowych spraw badania w sprawozdaniu niezależnego biegłego rewidenta”. **Z regulacji tej wynika, że jeżeli nie wszystkie osoby sprawujące nadzór uczestniczą w zarządzaniu jednostką, biegły rewident informuje osoby sprawujące nadzór o zidentyfikowanych**

zdarzeniach i warunkach, które mogą poddawać w wątpliwość zdolność jednostki do kontynuacji działalności. Informowanie osób sprawujących nadzór obejmuje następujące zagadnienia:

- a) czy te zdarzenia lub warunki wskazują, że występuje znacząca niepewność,
- b) czy przyjęcie przez kierownika jednostki przy sporządzaniu sprawozdania finansowego zasady kontynuacji działalności jest odpowiednie,
- c) wystarczalność powiązanych ujawnień w sprawozdaniu finansowym oraz
- d) tam, gdzie ma to zastosowanie, wpływ na sprawozdanie biegłego rewidenta.

Szczegółowe obowiązki zostały natomiast nałożone na biegłych rewidentów oraz firmy audytorskie przeprowadzające badanie ustawowe jednostek zainteresowania publicznego. Wynikają one z rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 537/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie szczegółowych wymogów dotyczących ustawowych badań sprawozdań finansowych jednostek interesu publicznego, uchylające decyzję Komisji 2005/909/WE (Dz. U. UE. 2014.158. 77), które stosuje się bezpośrednio w polskim porządku prawnym. W art. 11 ust. 1 w zw. z ust. 2 pkt i) przedmiotowego aktu prawnego nakłada się obowiązek, aby biegli rewidenci lub firmy audytorskie przeprowadzający ustawowe badania jednostek interesu publicznego składali sprawozdanie dodatkowe dla komitetu ds. audytu badanej jednostki, w którym zgłoszą i wyjaśnią osądy dotyczące stwierdzonych w trakcie badania zdarzeń lub okoliczności mogących wzbudzić poważne wątpliwości co do tego, czy jednostka jest zdolna do kontynuowania swojej działalności, oraz ustalą, czy te zdarzenia lub okoliczności stanowią istotną niepewność. Ponadto mają obowiązek przedstawić w formie podsumowania wszystkie gwarancje, listy poświadczające, zobowiązania do interwencji publicznej oraz inne środki wsparcia, które uwzględniono przy ocenie zdolności jednostki do kontynuowania działalności. Jednocześnie w art. 12 ww. rozporządzenia nakłada się na biegłych rewidentów oraz firmy audytorskie obowiązek zgłoszenia do właściwych organów nadzorujących tę jednostkę interesu publicznego lub, w przypadkach określonych przez dane państwo członkowskie, do właściwego organu odpowiedzialnego za nadzór nad biegłym rewidentem lub firmą audytorską, wszelkich informacji dotyczących danej jednostki zainteresowania publicznego, uzyskanych podczas przeprowadzania badania ustawowego, które mogą spowodować istotne zagrożenie lub wątpliwości dotyczące kontynuacji funkcjonowania jednostki zainteresowania publicznego.

Obowiązki informacyjne wynikają również z szeregu dyrektyw, które podlegały implementacji w polskim porządku prawnym, w tym w szczególności z:

- a) art. 55 dyrektywy 2004/39/WE – obowiązek informowania właściwych władz o faktach stanowiących naruszenie ciągłego funkcjonowania przedsiębiorstwa inwestycyjnego

w rozumieniu tej dyrektywy oraz będących odmowy zatwierdzenia sprawozdań finansowych lub wydanie opinii z zastrzeżeniem,

- b) art. 63 ust. 1 lit b) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/36/UE – obowiązek zgłoszenia właściwym organom informacji mających wpływ na ciągłość działania instytucji kredytowych,
- c) art. 15 ust. 4 dyrektywy 2007/64/WE w zw. z art. 53 dyrektywy 2006/48/WE – obowiązek informowania właściwych organów o faktach mających negatywny wpływ na ciągłość działania w zakresie usług płatniczych oraz instytucji kredytowych, jak również powodujących odmowę zatwierdzenia sprawozdań finansowych lub wydanie opinii z zastrzeżeniem,
- d) art. 106 dyrektywy 2009/65/WE - obowiązek informowania właściwych organów o faktach mających negatywny wpływ na ciągłość działania przedsiębiorstw zbiorowego inwestowania w zbywalne papiery wartościowe, jak również powodujących odmowę zatwierdzenia sprawozdań finansowych lub wydanie opinii z zastrzeżeniem,
- e) art. 3 ust. 1 dyrektywy 2009/110/WE - obowiązek informowania właściwych organów o faktach mających negatywny wpływ na ciągłość działania instytucji pieniądza elektronicznego, jak również powodujących odmowę zatwierdzenia sprawozdań finansowych lub wydanie opinii z zastrzeżeniem,
- f) art. 72 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/138/WE - obowiązek informowania właściwych organów o faktach mających negatywny wpływ na ciągłość działania zakładów ubezpieczeń lub zakładów reasekuracji, jak również powodujących odmowę zatwierdzenia sprawozdań finansowych lub wydanie opinii z zastrzeżeniem instytucje pieniądza elektronicznego.

Z racji implementowania powyższych dyrektyw w polskim porządku prawnym, w niektórych aktach prawnych dotyczących działalność powyższych podmiotów i instytucji powtórzono bądź zmodyfikowano powyższe obowiązki. W tym kontekście wskazać trzeba na:

- a) art. 283 ust. 1 pkt 3 i 4 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej oraz reasekuracyjnej (j.t. Dz. U. z 2019 r. poz. 381 ze zm.) - biegły rewident przeprowadzający badanie sprawozdania finansowego zakładu ubezpieczeń lub zakładu reasekuracji niezwłocznie informuje organ nadzoru o ujawnionych podczas badania sprawozdania finansowego zakładu faktach wskazujących na zakłócenie ciągłości działania zakładu ubezpieczeń lub zakładu reasekuracji oraz możliwość odmowy wyrażenia opinii lub wyrażenia opinii z zastrzeżeniami,
- b) 136 ust. 1 pkt 4) ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (j.t. Dz. U. z 2019 r. poz. 2357 ze zm.) – obowiązek powiadomienia Komisji Nadzoru Finansowego, rady nadzorczej oraz banku o ujawnionych faktach wskazujących na

istnienie przesłanek do wyrażenia opinii z zastrzeżeniami do sprawozdania finansowego banku, wyrażenia opinii negatywnej lub odmowy wyrażenia opinii; przypomnieć trzeba, że taką przesłanką jest stwierdzenie zagrożenia kontynuacji działalności.

6. Odpowiedzialność za potwierdzenie zdolności do kontynuacji działalności przez kierownika jednostki oraz organy nadzorcze

Kwestia przyjęcia założenia o zdolności do kontynuacji działalności ma swoje określone konsekwencje prawne. Wynikają one zarówno z samej ustawy o rachunkowości, jaki z innych aktów prawnych, normujących odpowiedzialność członków zarządu, rady nadzorczej czy komisji rewizyjnej. W pierwszej kolejności należy wskazać, że zgodnie z art. 4a ust. 2 ustawy o rachunkowości kierownik jednostki oraz organy nadzorcze jednostki ponoszą odpowiedzialność za potwierdzenie zdolności jednostki do kontynuacji działalności oraz za ewentualne skutki prawne wynikające z zaprzestania działalności. Możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności członków zarządu, rady nadzorczej oraz komisji rewizyjnej wynika również z przepisów prawa handlowego, w szczególności art. 293 §1 k.s.h. oraz art. 483 § 1 k.s.h.

Z przepisów tych wynika jednoznacznie, że osoby odpowiadają wobec spółki za szkodę wyrządzoną działaniem lub zaniechaniem sprzecznym z prawem albo postanowieniami spółki, chyba że nie ponoszą z tego tytułu winy. Pojęcie „sprzeczności z prawem” należy rozumieć szeroko, co oznacza niezgodność z obowiązującymi przepisami, w tym również z zakresu rachunkowości. Poza odpowiedzialnością wobec spółki przede wszystkim jednak należy pamiętać o odpowiedzialności wobec osób trzecich, w sytuacji, w której egzekucja względem spółki okaże się bezskuteczna (w spółce z o.o. – art. 299 k.s.h.). Nie wyklucza to zarazem dochodzenia odszkodowania na zasadach ogólnych (art. 300 k.s.h. i 490 k.s.h.).

7. Problem odpowiedzialności biegłego rewidenta związanej z zagrożeniem kontynuacji działalności przez badaną jednostkę

W rozważaniach na temat wpływu COVID-19 na ocenę kontynuacji działalności oraz na badane sprawozdanie finansowe należy także pamiętać o odpowiedzialności biegłego rewidenta, który mimo wskazanych wcześniej niewiadomych sporządzi określone sprawozdanie z badania. Każdy rodzaj opinii może mieć dla niego negatywne skutki: w przypadku opinii niezmodyfikowanej, gdy okaże się, że jednak doszło do upadłości, bądź w przypadku opinii negatywnej, gdy jednak działalność będzie kontynuowana, a jednostka wykaże związek przyczynowy pomiędzy doznaną szkodą, a działaniem biegłego rewidenta. Dodatkowy problem sprowadza się również do tego, że od 1 stycznia 2020 r. biegli rewidenci oraz firmy audytorskie podlegają odpowiedzialności administracyjnej wobec Polskiej Agencji

Nadzoru Audytowego (PANA). De lege lata, firma audytorska podlega karze administracyjnej w przypadku nieprzestrzegania art. 83-87 ustawy o biegłych rewidentach, w tym również za błędne oświadczenie, czy w świetle wiedzy o jednostce i jej otoczeniu uzyskanej podczas badania stwierdzono istotne zniekształcenia w sprawozdaniu z działalności oraz błędne oświadczenie o przypadkach istotnej niepewności w odniesieniu do zdarzeń lub uwarunkowań, które mogą rodzić zasadnicze wątpliwości co do zdolności jednostki do kontynuowania działalności. Zgodnie z art. 183 ustawy o biegłych rewidentach karami administracyjnymi są: kara upomnienia, kara pieniężna, zakaz przeprowadzania badań, zakaz wykonywania czynności rewizji finansowej, zakaz świadczenia usług objętych standardami wykonywania zawodu, zakaz pełnienia funkcji członka zarządu lub innego organu zarządzającego lub członka rady nadzorczej lub innego organu nadzorczego w firmach audytorskich przez osoby odpowiedzialne za naruszenie przepisów ustawy lub rozporządzenia nr 537/2014 oraz skreślenie z listy. Kara może zostać nałożona również na członków zarządu lub innego organu zarządzającego oraz członków rady nadzorczej lub innego organu nadzorczego firmy audytorskiej, a także na członków zespołu wykonującego badanie podejmujących decyzję co do wyniku badania, czy osoby, o których mowa w art. 23 ust. 3 akapit drugi lit. e rozporządzenia nr 537/2014, niebędących biegłymi rewidentami (art. 192 ust. 2 ustawy o biegłych).

8. Podsumowanie

W wyniku przyjęcia tzw. tarczy antykryzysowej doszło do wydania rozporządzenia, normującego przesunięcie terminu na sporządzenie sprawozdań finansowych zgodnie z ustawą o rachunkowości o trzy miesiące a w przypadku jednostek prowadzących działalność, do której stosuje się przepisy ustaw, o których mowa w art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 21 lipca 2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz. U. z 2020 r. poz. 180 i 284) i jednostek, o których mowa w rozporządzeniu Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 13 września 2017 r. w sprawie rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego, jednostek budżetowych, samorządowych zakładów budżetowych, państwowych funduszy celowych oraz państwowych jednostek budżetowych mających siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2020 r. poz. 342) o 2 miesiące.

Niewątpliwie było to działanie bardzo oczekiwane i postulowane przez PIBR oraz Stowarzyszenie Księgowych w Polsce. Wydaje się jednak, że w odniesieniu do omawianej kwestii odsuwa problem w czasie, ponieważ nadal trzeba będzie ocenić zagadnienia związane z wpływem pandemii na ocenę sytuacji finansowej podmiotów gospodarczych. Dlatego już teraz należałoby się zacząć zastanawiać, w jaki sposób powinni postępować kierownicy jednostek oraz biegli rewidenci badający sprawozdania finansowe

w chwili, kiedy terminy te staną się wymagalne. Zasadne wydawałoby się więc, postulowanie zawieszenia na czas oficjalnego trwania pandemii obowiązków wynikających z art. 5 ust. 2 ustawy o rachunkowości oraz art. 83 ust. 3 pkt 14 ustawy o biegłych rewidentach w zakresie obowiązku oceny wpływu trwającej pandemii jako zdarzenia po dacie bilansu.